

V. URBUTIS

BALŲ KALBŲ GARNIO PAVADINIMAI

Šiame straipsnyje apžvelgiami visi baltų kalbose vartojami ar seniau vartoti pilkojo garnio (*Ardea cinerea* L.) pavadinimai, kurie tik yra žinomi autoriui. Svarbiausias tikslas – išsiaiškinti pavadinimų etimologiją bei nustatyti baltų kalbose pasireiškiančius garnio nominacijos principus. Tai verčia kartu bent kiek pasidomėti aiškinamųjų pavadinimų istorija (vartojimu senuosiuose raštuose) ir geografija (paplitimu dabartinėse tarmėse). Pirmiausia kalbama apie tuos labiau žinomus pavadinimus, kurie jau anksčiau etimologų buvo daugiau ar mažiau patikimai aiškinti (1–5 skirsn.); toliau pereinama prie retesnių, iš kurių pradžioje minimi tie, kurie bemaž savaime aiškūs (6–9 skirsn.), ir tik po jų ilgiau sustojama ties išsamesnio ir dažniausiai visiškai naujo etimologizavimo reikalaujančiais pavadinimais (10–14 skirsn.); paskutiniai paliečiami skoliniai (15–16 skirsn.).

1. Lie. *garnỹs*, *júodgarnis*, **la.** *gārnis* (*gařnis*); (*zivju*) *kārnis*, *zivkārnis*; (rš.) *karons*. Lie. *garnỹs* (vn. gl. *gařni*, rečiau *gārnĩ*), dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos įprastinis paukščio *Ardea cinerea* L. pavadinimas, tarmėse, atrodo, apyreičiai šia reikšme bepasitaiko (tai iš dalies susiję su tuo, kad pats paukštis daug kur yra retas ir žmonėms nepažįstamas), tačiau vis dėlto žinomos jo vartojimo vietos yra pasklidusios po visus rytų aukštaičius (Dusetos, Kūpiškis, Pakruojis, Mūsninkai, Saldutiškis) ar net ir dar plačiau, tik kartais dėl vienos ar kitos atokesnės vietos (pvz., Endriejavo Žemaičiuose) jau gali kilti įtarimas, ar jis ten nebus naujas, atneštinis žodis. Rašto kalboje šis žodis bene pirmą kartą pasirodo kartu su rytiečio K. Sirvydo žodynu, plg. *garnis* SD¹16.

Latvių literatūrinėje kalboje mūsų (*pilkaji*) *garnĩ* atstoja (*zivju*) *gārnis*. Dėl la. *gārnis* (*gařnis*), *garnis* (*gařnis*) geografijos, sprendžiant vien iš negausių šaltinių, nurodytų ME I 603, 618, EH I 390, galima pasakyti, kad tai žodis, žinomas iš visų trijų pagrindinių latvių tarmių – vidurio, aukštaičių (augšzemnieku) ir lybiškosios (jos pietinės dalies). Senųjų leksikografų ilgą laiką buvo vartojama tarminė (aukštaitiška) šio žodžio lytis, plg. G. Mancelio (1638 m.) *Ghorrnis* Phraseologia Lettica (A. Giunterio leid. 279), J. Langijaus (1685 m.) *Gornis* 41 (E. Blesės leid. 79), K. Elverso (1748 m.) *Gohrnis* 221, J. Langės (1773 m.) *gohrnis* II 119; tik kitoje pastarojo

žodyno redakcijoje (1777 m.?) pasirodo *Garnis* II 119, G. F. Stenderis taip pat šalia įveda lytį su *-a-* (*-ā-*), pradžioje (1761 m.) – kaip tarminę ir abejotiną: *garnis* 43, vėliau (1789 m.) – jau kaip įprastinę: *garnis* I 478, *gahrnis* II 64.

Iš visų lie. *garnỹs* ir la. *gārnis* (*garnis*) giminaičių savo forma artimiausi jiems yra kitų indoeuropiečių kalbų gervės (*Megalornis* *grus* L.) pavadinimai: s.v.a. *kran-*, v.v.a. *kran(e)*, s. ang. *cran* (germ. **krana(n)*, ide. **grānon*), (su balsių kaita) v.v.ž. *krōn*, v.v.a. *kruon*; kimrų, kornų, bretonų *garan* (**g_er_enos*); gr. γέρων, γέρωνος. Visai kitos darybos yra toliau minimas lie. *géršė* „garnys“, o taip pat *gėrvė* (plg. s.r. *žeravb*), kurie irgi skiriami prie tos pat garsažodinės šaknies (ide. **ger-*), paprastai vartojamos šiurkštų balsa, riksmą nusakančiuose žodžiuose, plg. s.v.a. *carron* „girgždėti, braškėti“, *cherran* „rėkti; girgždėti“, kimrų *gryd* „riksmas“ (**gritu-s*), lie. *gróti* „krankti, karkti; kaukti; rėkti“ ir kt.¹

La. trm. *kārnis* (plg. ir *zivju kārnis*, *zivkārnis*) „garnys“, pasitaikantis pirmiausia Kurše (ME II 197) ir bene pirmą kartą aptinkamas J. Langės žodyno kitos redakcijos (1777 m.?) tekste (*kahrnis* II 119), veikiau laikytinas la. *gārnis* variantu, atsiradusiu dėl lietuvių ir latvių kalbose gana dažno žodžio pradžios *g-* ir *k-* kaitaliojimosi², negu skoliniu iš suomių kalbų³.

La. (rš.) *karons* [= *kāruons?*], duotas (97 p.) A. Dyrlikio sąrašė (žr. 35 išn.) kartu su kitais garnio pavadinimais (kurių tarpe yra *zivkarnis*, bet nėra atskirai *karnis*),

¹ Tokia lie. *garnỹs* etimologija iki šiol yra vienintelė ir kartu visuotinai pripažinta (tiksliai giminiškų žodžių ratas vienur gali būti nurodytas siauresnis, kitur – platesnis), plg. H. Suolahti, *Die deutschen Vogelnamen*, Straßburg, 1909, 290–294; J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I, Bern, 1959, 383t.; E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1962, 137t. Tačiau neatrodo, kad tai būtų viena iš tų akivaizdžiai teisingų etimologijų, dėl kurių ginčytis ir abejoti nebėra ko. Juk ši etimologija remiasi, svarbiausia, lie. *garnỹs* (la. *gārnis*) panašumu į minėtus germanų, keltų, graikų gervės pavadinimus. Tas panašumas, deja, nėra toks, kuris leistų kalbėti apie visišką jų fonetikos ir darybos identiškumą. Kad tai istoriškai nėra vienas ir tas pats žodis, matyti ir iš reikšmės: viena, baltų kalbose nėra reikšmės kitimo „gervė“ > „garnys“ pavyzdžių, antra, gervei pavadinti baltų kalbos nuo seniausių laikų turi kitą žodį, kaip tik bendros šaknies (tik skirtingos darybos) su anais kitų kalbų gervės pavadinimais, būtent: lie. *gėrvė*, la. *dzērve*, pr. *gerwe*. Vadinasi, lie. *garnỹs* (la. *gārnis*) turi būti laikomas savarankišku dariniu, atsiradusiu atskirai nuo gr. γέρωνος ir t.t. (ir, galimas daiktas, žymiai vėliau). O tokiu atveju ir pats jo siejimas su minėta garsažodine šaknimi **ger-* – ne vienintelis galimas aiškinimo kelias. Gana patikimai, rodos, lie. *garnỹs* (la. *gārnis*) darybiškai galėtų būti siejamas (tiesiog ar, veikiau, tarpiskai) su *gėrti* (senesne reikšme „ryti“), plg. lie. (rytų auk.) *pra-gařnas* „valgus, rajus“, trm. *garnyti* „ėsti, ryti“ (LKŽ III 139) ir ypač la. trm. *gařnis* „ėdrus žmogus, rijuoklis“ (ME I 603). Tada šio pavadinimo etimologinė reikšmė būtų „(žuvų) rijikas, rajūnas“, ir tuo atžvilgiu jis niekuo nesiskirtų nuo slov. trm. *hltavica*, *hltavka* „garnys“ (O. Ferianc, *Slovenské názvoslovie vtákov*, Bratislava, 1958, 89–91) šalia *hltat’* „ryti“, o taip pat būtų visai artimas toliau nagrinėjamam lie. *žugara*.

² K. Būga, RR II 104.

³ J. Endzelynas kaip abejotiną šaltinį nurodo lybių *kārnas* „kranklys, varnas“, žr. ME II 197 (plg. ir estų *kaaren*, *kaarna* „t.p.“).

galimas daiktas, kuriuo nors būdu irgi yra susijęs su la. *kārnis* (lybiškosios tarmės *kārns* toliau perdirbtas į *kāruons*?).

Lie. *garnys* Užnemunės (ypač kapsų ir zanavykų) ir kurių-ne-kurių kitų šnektų atstovų yra vartojamas kitam paukščiui – gužučiui, arba gandrui (*Ciconia ciconia* L.), – vadinti. Tos buv. Prūsų lietuvių šnektos, kurioms šis žodis nebuvo sve-timas (apie Stālupėnus, Geldāpę), jį irgi vartojo „gužučio“ reikšme⁴. Tokia reikšme vidurio tarmės šiaurės rytuose pažįstamas ir la. *gařnis* (ME I 603), *gārnis* (ME I 618); tarp kitų gužučio pavadinimų jis randamas jau G. Elgerio 1683 m. žodyne (*gārnis* 19). Visur čia „gužučio“ reikšmė, be abejo, yra antrinė. Baltų kalbose, kaip bus toliau matyti, yra ir daugiau garnio pavadinimų, kurie šalimais vartojami panašiam paukš-čiui gužučiui vadinti. Iš slavų kalbų plg. č. *čáp* „gužutis“ šalia s.č. *čěpě*, le. *czapla*, r. *цапля*, s.-ch. *čaplja* ir t.t., turinčių reikšmę „garnys“⁵.

LKŽ IV 400 iš Pīlviškių težinomas *júodgarnis* paaiškintas „juodasis garnys (*Ardea cinerea*)“; jeigu iš tiesų tai ne *Ciconia nigra* L. pavadinimas, šis pavyzdys kartu su Neselmano žodyno *Garnys júodasis, der graue oder schwarze Reiher* 241 (iš čia, matyt, jį duoda ir K 115) rodytų, kaip garnio pavadinimas gali būti sudary-tas iš gužučio pavadinimo (kuris šiuo atveju pats kadaise yra žymėjęs garnį), kartu nurodant vieną iš skiriamųjų garnio bruožų – tamsesnę spalvą.

2. Lie. *gėšė, gėnšė* (sen. *gemšė*?); *gėžė, gėnžė*. Lie. *genšė* (ir *gemšė*?) iš visų garnio pavadinimų į rašto kalbą pakliūva bene anksčiausiai. J. Bretkūno biblijos vertimo rankraštyje rašoma *Gemsche* (vn. gl.) 3 Moz 11, 19 (dėl neteisingo šios vie-tos skaitymo atsirado A. Becenbergerio *gerufche* „Reiher“ BzB 68, 284, iš kur ši nesama lytis paliuvo ir į kitų kalbininkų darbus), < *gemfches* > (dg. vrd.) Ps 104, 17. Toks pat parašymas yra buvęs dar vienoje vietoje, tačiau vėliau jo *m* taip pataisytas į *n*: *Gemsche* (vn. vrd.) 5 Moz 14, 18. Iš šio taisymo, o taip pat iš to, kad J. Rėzos psal-mių leidime (1625 m.) duota *ganfches* Ps 104, 17, reikėtų, matyt, padaryti išvadą, kad J. Bretkūno *gemšė* nebuvo pačios kalbos faktas, o tik vertėjui mažiau žinomo žodžio *genšė* netobulo bei svyruojančio užrašymo padarinys. Šiaipjau šalia žodžio *genšė* nebūtų, rodos, visai neįmanomas ir jo fonetinis variantas *gemšė*, plg. lie. trm. *gunžys* ir *gumžis* (pastarųjų nosinis priebalsis, beje, yra naujai atsiradęs). Pavadini-mas *genšė* (kiek vėliau – ir paralelinis *genžė*) buvo gerai pažįstamas Prūsų Lietu-vos senųjų žodynų – rankraštinųjų ir spausdintų – autoriams: *Reiher genße* Lex 140; *Reiger. Génße, ôs. F. C II 295*; *Genße, ßês Genže, žês ein Reiger* H 29, *Reiger*

⁴ M. Niedermann, Die Namen des Storches im Litauischen, „Festgabe Adolf Kaegi“, Frauenfeld, 1919, 74t.

⁵ J. Zubatý, Studie a články, I, 2, V Praze, 1949, 391tt.; V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha, 1957, 65t. ir „Вопросы теории и истории языка“, Ленинград, 1963, 204. G. Klepikova, beje, spėja, kad *čap-* šaknies žodžiai jau praslaviškais laikais galėję žymėti gužutį, ir jai neaišku, ar ta reikšmė perkeltinė, ar pirmykštė, žr. Г. П. Клепикова, ВСЯ V (1961) 171.

Genße, Genze H 200; *Reiher... Genze...* B 1011; *Genßē, Genžē... f der Reyher* R I 39 (ir M I 78); *Reiher... Génžē,ēs, f.* M II 388. Variantas *genžē* pavartotas 1735 (ir 1755) m. biblijos vertime: *genžes* Ps 104,17. *Gėšė* dar yra žinoma iš vienos kitos žemaičių šnektos – Alsėdžių (K. Būga, RR I 306), Gargždų (LKŽ III 280), o lytis *gėnšė* nurodoma tik iš raštų (LKŽ III 237). Nykstantis žodis yra ir *gėžė*, kiek anksčiau pasitaikydavęs (o gal kur iki pat šiol išlikęs?) tuose pačiuose Žemaičiuose: K. Būga (matyt, iš K. Jauniaus) jį duoda iš Kvėdarnos ir Rietāvo (RR I 306; plg. LKŽ III 281); šalimais, atrodo, gyvos būta lyties *gėnžė, genžė* (LKŽ III 239). Iš *gėnžė* (ar *gėnšė*) ir *girià*, be abejo, yra susidaręs upelio (ir kaimo) netoli Kuršėnų vardas *Gėnžgirė* (UEV 46), plg. panašios darybos upelių vardus *Gařnupis, Pelėdskynimis, Vānagbalis* ir pan. (pirmieji sandai tokiais atvejais gali remtis arba tiesiog paukščių pavadinimais, arba iš pastarųjų atsiradusiais asmenvardžiais).

F. Špechtas žodžiuose *gėnšė* ir *genžė (gėžė)* ižiūrėjo determinatyvais *k̂ (>š)* ir *ĝ (>ž)* išplėstą šaknį *gen-*, kuri esanti susijusi su indoeuropiečių kalbų žąsies pavadinimų šaknimi, išplėsta determinatyvu *s*, plg. s.v.a. *gan-s*, s.i. *ham-s-á-*, lo. *an-s-er*, sl. **gq-s-b*, lie. *žq-s-īs*, o taip pat su determinatyvą *d* turinčiais s. ang. *gano-t* „toks vandens paukštis“, lie. *gañ-d-ras*⁶. Toks gretinimas abejotinas, nes lietuvių kalbos žodžiai su *gen-* išsiskiria ne tik daryba ir reikšme, bet, svarbiausia, turi *g-*, o ne *ž-* (kitų gretinamųjų žodžių pradžios priebalsis yra iš ide. *ĝh-*); vien sl. *gqsb* sunku remtis, nes jo *g-* pats sudaro problemą ir yra aiškinamas disimiliacija, germanų kalbų įtaka ar dar kitaip⁷. Atsargiau būtų lietuvių kalbos garnio pavadinimus *gėnšė (gėšė)* ir *gėnžė (gėžė)* laikyti tolimos indoeuropiečių kalbų senovės nesiekiančiais onomatopėjiniais žodžiais. Dėl *gen-* (*ge-*) plg. le. *gę gę* (žąsies balso mėgdžiojamoji interjeksija), redupl. *gęgac* „gagenti“ ir pan., dėl *-šė || -žė* – lie. *šė-šė || šė-žė* „juodasis strazdas (*Turdus merula* L.)“.

3. Lie. *gėršė*. Tai buvusios Prūsų Lietuvos garnio pavadinimas, žodynuose pradėjęs rodytis nuo XVIII a. pirmos pusės: *Reiher Gėrße...* B 1011; *Gėrßē, ēs, f. der Reyher* R I 40 (plg. ir R I 39 s.v. *Genßē*), panašiai M I 78, 80; *Reiher, Gėrßē, ēs, f.* R II 290, *Reiher, Gėrßē, ēs, f. Génžē, ēs, f.* M II 388. F. Kuršaičiui pačiam buvo žinomas tik šis garnio pavadinimas: *gėrßē,-ēs, Subst. f. der Reiher* K 121 (kitus du sinonimus – *gėnßē* K 119 ir *genžė* K 120 – jis nurodo ėmęs iš Milkaus). Tų pačių žodynų kitose vietose žodis *gėršė* dar pasitaiko reikšme „gervė (*Megalornis grus* L.)“: *Laukia nei Gėrwe (Gerße) Giedros* B 820 (cit. iš J. Lebedys, Smulkioji lie. tautosaka... 300); *Kranich, Gėrßē, ēs, f.* R II 231, M II 307. Tie faktai dar neleidžia aiškiai pasakyti, kad *gėršė* šitaip vietoj *gėrvė* buvo vartojamas ir pačioje kal-

⁶ F. Specht, *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*, Göttingen, 1944, 204 (plg. ir 213, 229, 235).

⁷ Kartu nurodytas lie. *gañdras* iki šiol tebėra be tvirtos etimologijos, tačiau dėl *g-* (ir nesu-
prantamos darybos, skirtingos reikšmės) irgi vargu ar tinka į minėtą žąsų pavadinimų būrį (anksčiau buvo įprasta pritarti M. Nydermanui, laikiusiam jį iš to būrio kilusiu germanizmu).

boje. Sprendžiant iš to, kad vok. *Kranich* ir *Reiher* neskiriami tik vokiškosiose žodynų dalyse, o lietuviškosiose *geršė* tėra „Reiher“, nes reikšme „Kranich“ duodamas *gėrvė*, galima būtų manyti, jog tai panašių pavadinimų individualus supainiojimas. Dėl F. Kuršaičio abejonės nėra – jam pačiam tebuvo žinomi *gėrsė* „Reiher“ ir *gėrvė* „Kranich“ (K 121), nors anksčiau jis taip pat nepagalvojęs sekė kitų pėdomis ir rašė: *Kranich, der, gėrsė* K I 709. Painiojimo pačios pradžios gal reiktų ieškoti biblijos vertime, plg. 1735 m. leid. *gėrβe* Jer 8, 7 (taip ir 1755, 1816 m. leid.) vietoj Liuterio vokiško teksto *Kranich* (J. Bretkūnas, pradžioje visai praleidęs šį žodį, paraštėje nurodė įterpti *Gerwe*), nors kitose vietose (3 Moz 11, 19; 5 Moz 14, 18) tuo pačiu *geršė* verčiamas *Reiher*. Įdomu, kad žodį *geršė* turi ir XX a. katalikų biblijos vertimo ta pati eilutė (Jer 8, 7), tik čia jis atstoja vulgatos *milvus* (!), kitose to leidimo vietose verčiamą žodžiu *peslis* (plačiau dėl paukščių pavadinimų biblijos vertimuose žr. 9 skirsn.).

Iš A. Kosaževskio (Kašarausko) rankraščio Litvanica dar yra žinomas *geršis* „gužutis“ (LKŽ III 262). Pastarasis, o taip pat Vieksnių apylinkių upelio vardas *Gėršupis* (UEV 46) leidžia manyti, kad *gėrsė* galėjo būti išplitęs panašiai, kaip ir *gėnsė* (*gėnzė*), todėl ir jo amžius turėtų būti žymiai ilgesnis, negu kad rodo mūsų raštai. Šią nuomonę visiškai patvirtina 1454 m. užrašyta Rygos nešėjo pavardė *Gersse*, kurią E. Blesė teisingai laiko lituanizmu⁸.

Lie. *gėrsė* kilmė aiškinama keleriopai. Seniausias ir dažniausiai kartojamas aiškinimas – tai siejimas su lie. *gėrvė*, s.r. *žeravb*, lo. *grūs*, toliau – gr. γέρωνος ir kitais tos šeimos gervės pavadinimais; tokiu atveju laikoma, kad gryna šaknis *ger-*čia išplėsta guturaliniu determinatyvu (kartais greta pastebima, kad lie. *š* po *r* galėtų būti ir iš *s*)⁹. Nuo šio kiek skiriasi Rišo aiškinimas, pagal kurį lie. *gėrsė* „gėrvė; garnys“ esąs atsiradęs dėl *gėrvė* ir *gėnsė* kontaminacijos¹⁰. Visai kitoniškai aiškino K. Būga: jo nuomone, lie. *gėrsė* „garnys“ kilęs iš ide. *g^her-s(i)ē ir labiausiai artimas r. жерпex (< sl. *žerchō) || жерпexa „tokia plėšri žuvis“ (< ide. *g^her-so- || *g^her-sā-); toliau jie susiję su lie. (ryt.) *prā-garas* „rijūnas“, sl. *žbrq, žerti „ryti“, lo. *voro,-āre* „(pra)ryti“ ir t.t.¹¹ Visi minėti aiškinimai yra įmanomi, ir tik atsižvelgiant į visus kitus fonetiškai ir geografiškai artimus baltų kalbų garnio pavadinimus, galima mėginti spręsti, kuris iš tų aiškinimų labiausiai patikimas (žr. 5 skirsn.).

4. La. dzēse, dzēstre, dzēzis. Iš senųjų leksikografų la. *dzēse* reikšme „garnys“ duoda savo žodyne J. Langė: *Reiher der, ta dfehse... I* (1772) 435, *D fehse ta ein Reiger II* (1773) 87, *Dfese siehe [Dfehse] ein Reyher II* (1773) 88, iš kur jis patenka

⁸ E. Blesė, Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas, I, Rīgā, 1929, 52.

⁹ F. Specht, Der Ursprung 161, 204.

¹⁰ J. Pokorny, Idg. etym. Wb. I 383.

¹¹ K. Būga, RR II 683.

ir į S. F. Stenderio 1789 m. žodyną: [*dfese... Reiher. L.*] II 50. Dabar la. *dzēse* (*dzēse*², *dzēse*) „garnys“ geriausiai žinomas iš Kuršo, bet pasitaiko vietomis ir vidurio šnektose (ME I 548; EH I 357). ME I 549 iš Ch. Fiurekerio rankraščinio žodyno (XVII a. antr. pusės) nuorašo nurodytas *dzēstre* „garnys“, o iš vienos Kuršo vietos – dar ir *dzēzis* [?] „t.p.“.

La. *dzēse* greta pažįstamas reikšme „gužutis“ – tiek senuosiuose žodynuose: K. Elverso (1748 m.) *storch... dfese... 242*, G. F. Stenderio (1761 m.) [*dfese Storch E. L.*] 35, (1789 m.) *Storch... (... dfese. L.) I 565 t.*, [*dfese, Storch. E...*] II 50, tiek retkarčiais ir Kuršo šnektose (ME I 548). Tas pats pasakytina dėl *dzēsis* „gužutis“ paplitimo (ME I 548); jau J. Langijaus (1685 m.) rankraštiniam žodyne s.v. *Schugguris* „Storch“ pastebėta: *in Curlandt heift es: Dfähsis, Gandars, Swähtels 124* (E. Blesės leid. 245). Kitos žinomos lytys yra *dzēsnis* (ME I 548), *dzēstrs* (ME I 549). Be to, reikšme „juodasis gužutis“ iš raštų nurodomas *dzēze* (ME I 549, kur įtariama šią lytį galint būti klaidingą; pastebėtina, kad senesnių raštų dalį užrašymų taip pat galima skaityti su -z-). Pastarąja reikšme vartojama ir dalis kitų aukščiau minėtų lyčių – jų tarpe *dzēse* (pvz., jau J. B. Fišerio knygoje, – žr. 36 išn., – kur rašoma *Dfese*; ten pat ir reikšme „baltasis gužutis“).

M. Nydermano nuomone, kuriai buvo linkęs pritarti ir J. Endzelynas, atsižvelgiant į lie. *gēršē*, la. *dzēse* ir t.t. turėtų būti iš **dzērse* ir t.t. (po to nurodoma giminytė su lie. *gėrvē* ir kt.)¹². Latvių kalbos šnektose, ypač Kurše, tautosilabinio *r* išnykimas po ilgo balsio ar dvibalsio yra dažnas, vietomis net visuotinis reiškiny¹³. Norint kaip reikiant įvertinti M. Nydermano aiškinimą, reikėtų geriau pažinti la. *dzēse* bei jo variantų (iš dalies ir *r* nykimo) geografiją, o taip pat įsitikinti, ar tikrai nėra lyčių su -e- (vietoj -ē-), kurių lyg rodo dalis senesnių laikų parašymų. Kiek įtartina tai, kad visai nėra žinoma (nei iš senųjų raštų, nei iš tarmių) lyčių su -r-. Beje, pastarąjį priekaištą susilpninti ir kartu **dzērse* rekonstravimą paremti, neišeinant už pačios latvių kalbos ribų, bene būtų galima aukščiau minėtu *dzēstre* „garnys“ (ir *dzēstrs* „gužutis“), laikant jį metatezės padaru: **dzērse* > **dzēsre* > *dzēstre* (čia *t* įterpimas latvių kalbai įprastinis, plg. la. *mistri* : lie. *mišrai*). Vis dėlto *r* išnykimas kalbamuose latvių kalbos garnio pavadinimuose, nors šiaip gana įmanomas, kol kas negali būti laikomas visiškai tikru bei įrodytu dalyku, tad per anksti būtų nė kiek nebeatsižvelgti į kitą galimą atvejį, būtent, kad la. *dzēse* (ir *dzēzis? dzese?*) ir t.t. niekad ir neturėjo -r-, vadinasi, iš pat pradžių savo šaknies pavidalu skyrėsi nuo lie. *gēršē* (ir *genšē, genžē*). Galima priminti, kad la. *dzēsnis* anksčiau būdavo siejamas su pr. *geasnis* „snepe (slanka, *Scolopax rusticola* L.)“ Elb. žod. 753¹⁴;

¹² M. Niedermann, Die Namen des Storches 76 t. (išn. 3); ME I 548.

¹³ J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, 223.

¹⁴ E. Berneker, Die preussische Sprache, Strassburg, 1896, 290; R. Trautmann, Die altpreussischen Sprachdenkmäler, Göttingen, 1910, 336.

K. Būga dar pridėjo ir la. *dzēse* bei kitus aukščiau nurodytus variantus¹⁵, nuo kurių visai atskirti la. *dzēsnis* iš tiesų vargu ar galima. Siejimas su pr. *geasnis*, deja, abejotinas, ypač todėl, kad tai visiškai kitoniškų paukščių pavadinimai.

5. Pr. *geeyse*. Iš visų baltiškų garnio pavadinimų seniausiai raštu fiksuotas pr. *geeyse* „rėger (garnys)“ Elb. žod. 718 dėl neįprasto parašymo *-eey-* ir dėl to, kad kitose baltų kalbose yra ne vienas, o keli panašūs pavadinimai, gali būti interpretuojamas keleriopai. Bene labiau už kitus dabar yra įsigalėjęs R. Trautmano rekomenduotas taisymas į *geerse* (nurašant pirma atsiradę *geeise*, iš kurio dar vėlesniame, išlikusiame nuoraše — *geeyse*) ir siejimas su lie. *géršė* (kartu ir la. *dzēse*, jeigu jis iš **dzērse*), toliau — su lie. *gėrvė* ir t.t.¹⁶. Parašymas *-eey-* galėtų žymėti ir *-ē-*¹⁷; tokiu atveju pr. *geeyse* pirmiausia gal būtų galima gretinti su la. *dzēse*, kaip tai jau yra daręs E. Bernekeris¹⁸. K. Būgos nuomone, *geeyse* galys būti perrašymo klaida vietoj *geense* ir tuo pačiu gretinamas su lie. *gėnzė* (*gėžė*) bei *gėnšė* (*gėšė*)¹⁹. Pagaliau dar yra mėginama *-eey-* skaityti kaip *-ei-* ir pirmiausia sieti su pačių prūsų vietų vardais *Geyzelawken* (*Gaysalaukin*), *Geyzelauc* ir gal (ež.) *Geserich* (*Geyserich*) < **Geisassarik* (?)²⁰.

Visus iki šiol (1 — 5 skirsn.) apžvelgtus baltų kalbų garnio pavadinimus E. Frenkelis laikė esant giminiškus ir lietė kartu, vienoje savo žodyno vietoje (s.v. *garnỹs*)²¹, tačiau nesiėmė nustatinėti atskirų pavadinimų tarpusavio giminytės laipsnio bei aiškinti jų formos skirtumų, nes čia pasakyti ką nors tikra, kaip matyti iš aukščiau pateikto įvairių nuomonių bei spėliojimų atpasakojimo, dažnai iš tiesų sunku. Šiuo atveju svarbiau susekti teisingą bendrąją aiškinimo kryptį, nustatyti liečiamų pavadinimų pobūdį bei atsiradimo motyvus. Apie tų pavadinimų istorinį susijimą apytikriai galima spręsti iš jų geografijos ir bendrųjų formos bruožų. Geografiškai visi jie gali būti apibūdinti, kaip pajūrio baltų — prūsų ir kuršių (vėliau — žemaičių, Prūsų lietuvių ir vakarinių latvių) — žodžiai; išimtį sudaro tik lie. *garnỹs* = la. *gārnis*, labiau būdingas rytinėms, negu vakarinėms lietuvių ir latvių tarmėms, ir visai nežinomas iš prūsų kalbos. Geografiškai susiję pavadinimai artimesni tarpusavy ir savo forma — visi jie, skirtingai nuo lie. *garnỹs* = la. *gārnis*, turi šaknyje *e(ē)* ir

¹⁵ K. Būga, RR III 206.

¹⁶ R. Trautmann, Altpr. Sprachd. 336; M. Niedermann, Die Namen des Storches 76t.; plg. ir J. Endzelīns, Senprūšu valoda, Rīgā, 1943, 175t.

¹⁷ Dėl *ē* žymėjimo raidėmis *ee* žr. R. Trautmann, Altpr. Sprachd. 119t.; dėl nereikalingo *y* rašymo po balsių žr. J. Endzelīns, FBR XV (1935) 101.

¹⁸ E. Berneker, Pr. Spr. 290; plg. ir J. Endzelīns, Senpr. val. 175.

¹⁹ K. Būga, RR I 306; *y* ir *n* maišymui paremti čia nurodyti to paties žodynėlio *luysis* ir *droanse* vargiai tinka, nes patikimesnis yra jų kitoniškas aiškinimas, negu kad K. Būgos.

²⁰ G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, Berlin — Leipzig, 1922, 39tt.

²¹ E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 137t.

determinatyvą š(ž). Tad labai galimas daiktas, kad ir savo kilme lie. *garnỹs*=la. *gārnis* stovi atokiau nuo kitų pavadinimų ar net visai nėra su jais susijęs (plg. 1 išn. pateiktą siejimą su *gérti*). Tiesą sakant, tarp likusiųjų pavadinimų irgi yra nemaža skirtumų, jų tarpe tokių, kurie net neleidžia be išlygų kalbėti apie bendrą šaknį. Tas šaknies formos įvairavimas kartu rodo, kad į kalbamus pavadinimus patikimiausia žiūrėti, kaip į onomatopėjinės kilmės žodžius. Tokiu atveju šaknies formas *ger-*, *gen-* ir gal *gē-(ge-)* suvesti į kurią nors vieną formą ne taip jau būtina. Įvairavimas, matyt, čia pareina nuo garnio balso kiek skirtingo imitavimo, kuris vis dėlto tiek panašus, kad nelieka abejonės, ypač dar turint galvoje minėtą geografijos ir determinatyvo bendrumą, dėl kalbamų pavadinimų istorinės sąsajos bei sąveikos. Galima priminti, jog nemažų šaknies fonetikos skirtumų, kurių kilmė šiuo tarpu nesvarbu, pasitaiko ir tarp kitų tarpusavy artimų onomatopėjinių paukščių pavadinimų, plg. lie. *brėslė, brėzlė, brėzlė, briezlỹs, briezlė, bryzėlė* „griežlė“; lie, *pėpala(s)*, la. *paipala*, pr. *penpalo*, r. *непенел, непенелка* „(lie.) *putpelė*“ (ne visi, beje, šiuos putpelės pavadinimus laiko onomatopėjiniais). Dėl determinatyvo š(ž) pastebėtina, kad jis puikiai tinka reikšti šaižiam bei šiurkščiam garnio balsui²², skirtingam, pavyzdžiui, nuo kur kas grynesnio gervės balso (plg. ir pavadinimus *gėršė : gėrvė*).

6. Lie. *kumpakāklis*. Vidurio aukštaičių nedideliame plote (Kaišiadorys, Žiežmūriai) pažįstamas garnio pavadinimas *kumpakāklis* (LKŽ VI 874) aiškus tiek savo daryba, tiek ir motyvacija. Skristi ar ramiai stovėti savotiškai sulenktu ir pritrauktu kaklu yra labai būdingas ir kartu krintantis į akį garnio bruožas²³.

7. Lie. *didžiaguŕklis*. Nemažiau aiškus yra apie Dusetas pasitaikantis (doc. V. Mažiulio teigimu) pavadinimas *didžiaguŕklis*. Jis iš esmės remiasi ta pačia garnio ypatybe – išlenkto kaklo kyšulys kartu su ilgomis plunksnomis iš tiesų sudaro didelio gurklio, gūžio įspūdį. Šiuo atžvilgiu visai panašūs garnio pavadinimai yra č., slovk. *volavka* : č. *volavý* „gurklingas, didžiagurklis“ (: *vole* „gurklys, gūžys“)²⁴, slovk. (trm.) *golavica* (< **golvavica*) : *golvavý* „gurklingas, didžiagurklis“ (: *golvo* „gurklys, gūžys“)²⁵.

²² „Garnio ausį verias balsas, girksėjimas, šiek tiek panašus į žąsies balsą, bet žvarbesnis“ (T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai, II², Vilnius, 1959, 143).

²³ „Ilgą laiką garnys stovinėja, sulenkęs kaip raidė S savo ilgą kaklą, ir tada snapas ilsisi ant gerklės, o pagurklio plunksnos sudaro ilgą barzdą... Pilkasis garnys, kaip baublys ir kiti jo giminaičiai, skrisdamas visiškai prilenkia kaklą, ir tuomet apačioje, t.y. pagurklyje, susidaro toli matomas kyšulys, nes kaklas sudaro kilpą“ (T. Ivanauskas, Liet. paukš. II² 142). Tad suprantama, kodėl, pavyzdžiui, baltarusių tautosakoje gervė taip išpeikia garnį (br. *чапля*): „Твоя шея и синя, и крива и сама ты горбата“ (П. В. Шейнъ, Материалы для изучения быта и языка русскаго населения сѣверо-западнаго края, II, Санктпетербургъ, 1893, 265).

²⁴ J. Zubatý, Stud. I 2 388 — 391.

²⁵ O. Ferianc, Slov. názvosl. vtákov 90.

8. Lie. žuvėčia, žuvėdra. Iš Tverečiaus žinomu priesagos *-ėčia* vediniu *žuvėčia* (OG 232, 461) garnys pavadintas dėl jo mitimo daugiausia žuvimis²⁶. Panašios motyvacijos pavadinimų pasitaiko ir slavų kalbose, pvz.: bulg. *рубар*, slov. (trm.) *rybár* (abu šalia žinomi reikšme „žuvininkas, žvejys“); dar plg. ukr. *риболóв* (reikšme „garnys“ – trm.). Iš kitų kalbų dar galima paminėti vok. trm. *Fischreiher* (įsigalėjusį ir ornitologijos nomenklatūroje) ir *Fischaar* (Tiuringijoje).

Tverečiaus *žuvėčia* jau buvo žinomas K. Būgai, tačiau veikiausiai „žuvėdros“, o ne „garnio“ reikšme²⁷. Tad galimas daiktas, kad *žuvėčia* „garnys“ pirma buvo pasidarytas žuvėdrai vadinti ir tik paskui dėl savo vidinės formos, lygiai gerai tinkančios garnio pavadinimui, imtas vartoti kitaip.

Neabejotinai antrinė yra vietomis pasitaikanti žodžio *žuvėdra* „garnio“ reikšmė. Ta reikšmė iš senesnių šaltinių lie. *žuvėdra* nežinomas, o ir dabar jos egzistavimas tik vienur kitur užsimintas²⁸.

9. Lie. vānagas, la. kalnu vanags. Lie. *vānagas* = la. *vanags*, vienas pats ar kartu su apibrėžiamuoju, patikslinamuoju žodžiu (dvižodžiuose pavadinimuose, plg. lie. *kiškėnis vānagas*, la. *bezdelīgu vanags*) bei determinatyviniu pirmuoju sandu (sudurtiniuose pavadinimuose, plg. lie. *paūkštvanagis*) paprastai žymi vanagų (Accipitridae) ar sakalų (Falconidae) šeimos plėšriuosius paukščius, tad jo vartojimas garniui pavadinti iš pirmo žvilgsnio atrodo keistas ir nesuprantamas. Tik arčiau susipažinus su šaltiniais, toks neįprastas vartojimas ima aiškėti. „Garnio“ reikšmė lie. *vanagas* bene pirmą kartą pasirodo 1816 m. (L. Rėzos) biblijos leidime: *Czejaulifdus krājuja paukšcezi : ir wānagai laikofi ant églū* Ps 104, 17 (plg. Liuterio biblijos vokišką tekstą: *Daselbst nisten die Vögel, und die Reiher wohnen auf den Tannen*); toks vertimas kartojamas vėlesniuose leidimuose, ir šią biblijos kalbos ypatybę yra išskėlęs savo žodyne F. Kuršaitis: *Reiher, der, gérbė, bibl. auch: wānagas (Habicht)* K II 127. Nėra abejonės, kad la. *kalnu vanags* „garnys“ irgi pirmiausia yra atsiradęs biblijos tekstų vertimuose, plg. *tas Kalnu = Wannags* I (E. Gliuko) bibl. leid. (1689 m.) 3 Moz 11, 19 ir 5 Moz 14, 18 (Liuterio vertimo ir lotyniško vulgatos teksto tose abiejose vietose minimas garnys); lygiai taip ir II (J. B. Fišerio) bibl. leid.

²⁶ „Mėgstamiausias garnio lesalas – įvairios žuvys, dažnai net silkės didumo“ (T. Ivanauskas, Liet. paukš. II³ 143). „... žuvis sudaro apie 90% pilkojo garnio maisto“ (M. Valius, Lietuvos vandens ir pelkių paukščiai, Vilnius, 1960, 82). Turint tai galvoje, atskridusį pažvejoti garnį senovėje būdavo patariama gaudyti (ypač dėl pasipuošimui vartotų jo plunksnų) prie meškerės pritaisyta gyva žuvele (plg. J. Rostafiński, O myślistwie, koniach i psach łowczych, Kraków, 1914, 221).

²⁷ K. Būga, RR I 222. Čia *žuvėčia* gretinamas su *žuvėda* ir kitais žuvėdros pavadinimais ir nenurodoma, kad jo reikšmė būtų kitoniška; dar plg. *žuvėtis, -čio* „žuvėdra“ (Gervėčiai – LKŽ kartot.).

²⁸ „Suvalkiečiai „žuvėdromis“ vadina „garnį“, *Ardea cinerea*“ (J. Elisonas, Zoologijos sistematikos terminų žodynelis, Kaunas, 1920, 92; plg. ir 69); „Zuvėdra czapla. Zila zuvėdra lakió pavandenėjs ir gauda zuvis“ (J., rankr.; gal čia negerai parinktas lenkų kalbos atitikmuo?).

(1739 m.), tik nebevertojamos didžiosios raidės. La. *kalnu vanags* „garnys“ duodamas dar K. Elverso žodyne (1748 m.): *reiger, Gohrnis, Kalnu Wannags* 221, kur jis, be abejo, imtas iš biblijos kalbos, nors pats autorius to nėra nurodęs. Taigi matyti, kad lie. *vanagas* „garnys“ ir la. *kalnu vanags* „t.p.“ nėra gyvosios kalbos faktai. Čia negalima kalbėti nė apie tikrą reikšmės pakitimą. Biblijoje minima nemažai įvairių paukščių, kurie ne Artimųjų Rytų kraštuose ne visi pažįstami, be to, jau vulgatoje jie nurodomi kiek kiti ir kitoniška tvarka surašyti, negu hebraiškame tekste, tad su paukščių pavadinimais biblijos vertėjams visada būdavo tikras vargas. Dėl vertimo iš skirtingų originalų ir dėl nereto nepažįstamų paukščių keitimo žmonėms pažįstamais atsirado gerokai painiavos, todėl spręsti iš senųjų biblijos vertimų apie ankstesniąją paukščių pavadinimų reikšmę visada reikia atsargiai²⁹. Noru ribotis paprasčiausiais, labiausiai žinomais paukščių pavadinimais, o gal tiesiog tikslaus atitikmens neprisiminimu verčiant, reikėtų aiškinti ir lie. *vanagas*, la. *kalnu vanags* pavartojimą ten, kur šiaip jau lauktinas garnio pavadinimas. Galimas daiktas, kad analogiškas pakeitimas dėl sakyto priežasčių jau buvo padarytas tuose kitų kalbų tekstuose, kuriais naudojosi vertėjai į lietuvių ir latvių kalbą. Iš priedėlio *kalnu* „kalnų“ latvių biblijoje matyti, kad nenorėta nei biblinį paukštį visai sutapatinti su paprastuoju vanagu, nei žodžiui *vanags* tiesiog suteikti „garnio“ reikšmę.

10. Lie. *govaras*. Prof. T. Ivanauskas užsimena, kad pilkąjį garnį „kai kur Vilniaus krašte žmonės vadina govaru“³⁰. Iš kitų šaltinių tas pavadinimas nežinomas. Paukščių pavadinimai dažnai vartojami žmonėms charakterizuoti (pradžioje – palyginimuose), ypač neigiamai, tad gal tas pats žodis yra '*govaras* (*govaraĩ*, '*govarus*) pasakyme *eina kaip 'govaras (užrietęs galvą)* (Obėliai), *gòvaras* (pastovaus kirčio) „žioplys, vėbra, užuomarša“ (Raudondvaris, Vilkijà), '*govaras* (*govaraĩ*, '*govarus*) „t.p.“ (Ariógala), *gõvaras* (pastovaus kirčio) „ištižėlis, apsileidėlis, kurs viskam abe-

²⁹ Galima paminėti, kad, pavyzdžiui, lietuviškame 1735 (ir 1755) m. biblijos vertime tarp nevalgytinų paukščių įrašyta: *Warną; Barką, wanagėlį* *fu jo weiflę* 5 Moz 14,13 vietoj Liuterio tos pat eilutės teksto: *Der Taucher, der Weihe, der Geier mit seiner Art* (plg. J. Bretkūno vertimą: *Giegals* [viršuje: *Narras*], *linge, Raragas, ir io weiflę*). Turint galvoje tokią vertimo praktiką, tarp tikrų polisemijos pavyzdžių nederėtų minėti la. *stārks* „gužutis“, remiantis vien jo vartojimu E. Gliuko biblijos vertime vietoj vok. *Reiher*, kaip tai yra daręs M. Nydermanas (M. Niedermann, *Die Namen des Storches* 77); be to, E. Gliuko *Tee stahrki dšihwo us tahm Preedehm* Ps 104, 17 (šios vietos leksika sutampa su 1739 m. bibl. leid.) nebūtinai turi atitikti Liuterio tekstą *die Reiher wohnen auf den Tannen* (plg. J. Bretkūno < *gemfches* > *laikos ant egliū*, kur parašėte, remiantis kitu originalu, dar pasižymėta *Gandrai*); hebraiško teksto šios vietos reikšmė tokia: „kiparisai – gužučių namai“. Lie. *vanagas* bei la. *kalnu vanags* tarp garnio pavadinimų aptariami tik todėl, kad jie „garnio“ reikšme jau buvo patekę į žodynus, kur jų buvimas iš karto atrodo keistas ir todėl pateisina specialų domėjimąsi jų neįprastos reikšmės atsiradimu.

³⁰ T. Ivanauskas, *Liet. paukš. II*² 141; kaip *pilkojo garnio* ir *genšės* sinonimas *govaras* duodamas ir ankstesniuose to paties autoriaus raštuose: Vadovėlis Lietuvos paukščiams apibūdinti, Kaunas, 1931, 76; Garniai, „Lietuviškoji enciklopedija“, VIII, Kaunas, 1940, 1011.

jingas“ (Švėkšna). Dėl garnio įpročio ilgai be jokio judesio kioksoti (tarsi snausti) kur ant šakos ar žemės, dėl lėtos eisenos ir reto sparnų mosavimo skrendant jo pavadinimas nesunkiai galėjo būti pritaikytas žioplokam, patižusiam bei kitų panašių ypatybių turinčiam žmogui.

Žodžiu *goveras* garnys tikriausiai bus pavadintas dėl savo balso. XVII a. antrosios pusės rankraštiniame žodyne *Clavis Germanico – Lithvana* duotas veiksmažodis *gauti* „staugti“: *Heulen wie die Wölff. Gauju, jau, su, ti* C I 942, iš kur jį paėmė Neselmas, taip pateikdamas: *Gauju, gaujau, gausu, gauti, heulen, von Wölfen. (Qu.)* N 245. Vėliau buvo suabejota šio žodžio tikrumu³¹. Tačiau pats to žodžio buvimas abejonių vargu ar gali kelti (C rankraštyje jis įrašytas labai aiškiai). Kas kita yra jo formos, pateiktos Neselmano. Sprendžiant iš *bliūju : blióviau : bliūti, kāju : kóviau : kauti, šāju : šóviau : šauti* ir kitų to tipo veiksmažodžių, reikėtų laukti formų *gāju, góviau, gauti*. Kaip tik tokias formas veikiausiai ir bus turėjęs galvoje rankraštinio žodyno autorius, tik per neapsižiūrėjimą būtojo laiko forma jo užrašyta sutrumpintai, ir tai skaitytojui sudaro klaidingą įspūdį, kad jos šaknis visiškai sutampa su esamojo laiko šaknimi (iš čia Neselmano atstatymas *gaujau*). Tame pačiame puslapyje būtojo laiko forma *šienavau* irgi užrašyta sutrumpintai (*Szenāju, au, su, ti*), nors jos kamienas taip pat ne visai sutampa su esamojo laiko kamieniu. Panašių apsirikimų, sutrumpintai pateikiant formas, pasitaiko net šių dienų spausdintuose žodynuose, peržiūrėtuose ne vieno redaktoriaus. Tad C rankraščio formos, jeigu jos būtų užrašytos ištiesai, be sutrumpinimų, tikriausiai atrodytų taip: *Gauju, gowjau, gau su, gauti* (dėl būtojo laiko formos parašymo plg. *šowjau* C II 360). Šis veiksmažodis, reikia manyti, ne visada ir ne visur buvo vartojamas vien tik vilko staugimui nusakyti, bet galėjo reikšti ir kitus balsus, jų tarpe niaurų, ausį veriamą garnio balsą. Iš to tat veiksmažodžio, gal būt, ir yra pasidarytas *goveras* „garnys“ (: *govė*). Veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, padarytų su priesaga *-aras* iš garsus žyminčių ir kitokių veiksmažodžių, yra ne tas vienas žodis, plg. *kaūkaras* „kas kaukia, spieglis, verksnys“, *kībaras* „kas kimba“, *klėgždaras* „kas išklėgždęs, išgveręs, klėdaras“, *klibaras* „išklībęs daiktas; kas eidamas klibuoja, šlubis“, *plēparas* „plepys“. Artimiausias lie. *goveras* atitikmuo yra sl. **govorō* – s. sl. *govorō* „triukšmas, riksmas“, r., bulg. *zóbop* „kalbėjimas, šnekesys“, č. *hovor* „pokalbis“ ir t.t. (iš kitų variantų dar plg. sl. trm. **gavorō* – le. *gaworzyć* „šnekėti, pliaukšti; vapėti, čiauškėti; krankseti; rėkauti, triukšmauti“, č. trm. (mor.) *havorit’* „šnekėti, pliaukšti“)³². Iš paukščių pavadinimų minėtini (su to paties kaitos laipsnio šaknimi, kaip sl. trm. **gavorō* – ide. **gōu-*) r. trm., ukr. *záva* „varna“,

³¹ A. Leskien, *Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen*, Leipzig, 1884, 319.

³² Reta slavų kalbų priesaga *-orō* šiuo atveju ir savo funkcija yra artima lie. *-aras*; plg. kad ir priesagos *-alas* vedinius, einančius tiek nomina actionis, tiek ir nomina agentis (*plēpalas* „plepėjimas, tuščia kalba“: „plepys“).

slov. *gāvac* „pempė“. Pačių baltų kalbų čia pridera la. *gaura* (*gaūris*) „naras (iš dalies ir kiti artimi vandens paukščiai)“³³ (šalia *gaura* „pliauškimas, plepumas, liežuvis“, *gaūrēt* „rėkauti“, *gaurāt* „ūžti“, *gaūruōt* „baubti“) ir gal pr. *geauris* „toks vandens paukštis, Wasserrabe“³⁴; įdomu, kad pr. *geauris* [*gauris*] savo fonetika visai sutampa su lie. *giaurj̄s* „ilgasnapė vištelė, Rallus aquaticus L.“ BŽ 350, kuriuo tas vandens paukštis neabejotinai pavadintas pagal jo ypatingą balsą. Tos pačios onomatopėjinės šaknies (ide. **gōu-*), be jau minėtų lie. *gauti* (*gauja*, *govė*), *govaras* ir t.t., dar yra la. *gavilēt* „lalėti, krykštauti, džiūgauti; čiulbauti, lakštuoti“, lie. *gaūsti* (*-džia*, *-dė*) „skambėti; ošti; zvimbti; (ret.) vaitoti“, la. *gaūst(ies)* „sielotis, aimanuoti, guostis“ (dėl determinatyvo *-d-* bei santykio lie. *gauti* : *gaūsti*, la. *gaūst* plg. la. *spraūtiēs* : *spraūst*, lie. *spráusti*), s.v.a. *gikewen* „vadinti“, s. ang. *ciégan* (< **kaujan*) „šaukti“, gr. *γοάω* „aimanuoju, skundžiuos“, s.i. *jōguvē* „sukeliu garsą, šaukiu, paskelbiu“ (redupl.) ir kt.³⁵.

11. La. *guoris*. Šis latvių kalbos žodis „garnio“ reikšme žinomas tik iš J. Langės žodyno: *Reiher der, ta dsehse gohris* I (1772) 435; *Gohris, gen. gohra, ein Reiher, aliis: gohrnis* II (1773) 119; *Gohris tas, ein Reiher* II (1777?) 127 (turima galvoje kita redakcija, kurios išlikęs spausdintas tekstas, teapimantis 111 – 127 skl., pridėtas žodyno pabaigoje). Bemaž to paties meto kitame šaltinyje – J. B. Fišerio knygoje iš gamtos mokslų srities – *gohris* nurodytas kaip juodojo gužučio pavadinimas³⁶. J. Endzelynui buvo žinoma, kad žodžiu *guoris* kažkoks paukštis vadinamas pačioje Latvijos šiaurėje, Estijos pasienyje (*guōris* Rozēni, *guōris*² Ipiķi – ME I 692).

³³ La. *gaura* jau yra G. Mancelio Phras. Lett. (1638 m.), kur kartu duodamas toks paukščio aprašymas: *Teucher / Ghaighalis. [Eine andere art Teucher find graw / mit schmalē Schnābeln / haben die Füße am Rücken / Ghaura* (A. Giunterio leid. 278).

³⁴ Dėl etimologijos plg. E. Berneker, IF X (1899) 147 (išn. 1).

Pr. *geauris* (Elb. 757) „Wasserrabe“ R. Trautmanas (Altpr. Sprachd. 336) tiksliau aiškina „die Samtente, Fuligula fusca“ (= *Melanitta fusca* L.?), tačiau tai nėra visai tikra, nes vok. *Wasserrabe* žinomas ir kaip daugelio kitų vandens paukščių pavadinimas. Grimmų žodyne (J. Grimm u. W. Grimm, Deutsches Wörterbuch, XIII, Leipzig, 1922, 2480t.) Elbingo žodynėlio žodžiui *Wasserrabe* priskirta reikšmė „der grosse Säger, Mergus merganser L.“ (= „didysis dančiasnapis“;) tai padaryta, matyt, atsižvelgiant į la. *gaura* (ir *gūrā*), kuri jau E. Bernekeris (Preuss. Spr. 290) siejo su pr. *geauris*. Iš kitų ten nurodytų vok. *Wasserrabe* reikšmių prūsų žodžiui gal dar galėtų tikti, pavyzdžiui, „der Kormoran, Phalacrocorax carbo L.“ (= „didysis kormoranas, jūrų kranklys“).

³⁵ E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 140 t.; J. Pokorny, Idg. etym. Wb. I 403.

³⁶ J. B. Fischer, Versuch einer Naturgeschichte von Livland², Königsberg, 1791, 194; iš čia ji pateikia prie *Ciconia nigra* L. Pabaltijo stuburinių gyvių sąrašė A. Dyrikis (raš. *goris*): A. Dirikis, Baltijas kaulu kustoņi, „Rakstu krajums izdots no Rigas Latv. Beedribas Zinibu Komisijas“, VIII, Rīgā, 1893, 97. Straipsnio autorius dėkoja Rygos universiteto Latvių kalbos katedros dėstytojui R. Bertuliui, atsiuntusiam prašytus išrašus iš šių darbų, o taip pat iš Vilniuje neprieinamų kitų dviejų šaltinių – J. Langės žodyno ir E. Gliuko 1689 m. biblijos.

La. *guoris* „garnys; gužutis“ iki šiol yra aiškintas, rodos, tiktai M. Nydermano. Jo nuomone, *guoris* esąs atsiradęs iš aukštaitiškos garnio pavadinimo lyties *guornis* (vietoj literat. *gārnis*) panašiai, kaip trm. *mels* „juodas“, *vels* „velnias“ iš *melns*, *velns*³⁷. Pirmiausia, čia netinka remtis *mels* (teisingiau *mells*) tipo pavyzdžiais: jie terodo, kad didžiojoje dalyje žemaičių (lejzemnieku) šnektų junginys *ln* dėl progresyvosios asimiliacijos virsta į *ll* (ilgą *l*). Šiaipjau *n* išnykimas žodyje *gārnis* (trm. *guornis*) nėra neįmanomas reiškinys, plg. tokias šnektose pasitaikančias vn. vrd. (o vietomis – jau ir kitų linksnių) formas be *-n-*: *bēr[n]s* (ryt. *bār[n]c*) „vaikas“, ryt. *gur[n]c* „šlaunis, klubas, gurnas“, *spār[n]s* (ryt. *spuor[n]c*) „sparnas“³⁸. Svarbiausia, kas neleidžia pritarti M. Nydermano etimologijai, – tai geografija. La. *guoris* dėl savo *-uo-* galėtų būti kildinamas iš *gārnis* tik tuo atveju, jei tai būtų rytinių latvių šnektų žodis. Tiksliai *guoris* „garnys; juodasis gužutis“ geografija, tiesa, nėra žinoma. Vienoje J. Langės žodyno vietoje (II 119) greta surašyti *gohris* ir *gohrnis* iš karto lengvai gali sukelti įspūdį, jog abu jie autorius imti iš rytinių šnektų. Tačiau reikia atminti, kad anais laikais *gohrnis* buvo įprastinė, tradicinė raštų kalbos lytis; kas kita *gohris* – žodynuose ir, matyt, apskritai raštuose tai buvo naujas žodis, todėl jis turėjo būti pačiam autoriui gerai pažįstamas iš gyvosios kalbos, veikiausiai – iš kurios nors jo darbo vietos Vidžemėje (jeigu jis autoriui būtų buvęs ne toks paprastas, o tik atsitiktinai kur nugirstas, žodyne gal būtų pažymėta jo vartojimo vieta, kaip tai dažnokai pasitaiko prie kitų retesnių žodžių). Kad *gohris* ir *gohrnis* į J. Langės žodyną pateko iš skirtingų šaltinių ir kad tiktai *gohrnis* turi tarminį *uo* (<*ā*), aiškiai matyti iš minėtos kitos (pataisytos ir papildytos) žodyno redakcijos, kurioje šių žodžių šaknys jau skiriamos : *Garnis*, *fiehe* : *kahrnis* II 119 ir – visai kitoje vietoje – *Gohris tas*, *ein Reiher* II 127. Skirtingai rašoma ir J. B. Fišerio knygoje (194): *Garnis*, *Gahrnis* „garnys“ ir *gohris* „juodasis gužutis“. J. Endzelynas duoda apie dešimtį kamieno *Guor-* vietų vardų, kurių bent dalis galėtų būti susiję su *guoris* „garnys“, ir visi jie yra iš Vidžemės šiaurinės dalies arba iš Kuršo³⁹. J. Endzelyno *guōris*, *guōris*² „kažkoks paukštis“ iš šiaurės Vidžemės taip pat rodo, kad maždaug to krašto žodis turėtų būti ir *guoris* „garnys; juodasis gužutis“.

Kaip reikėtų aiškinti la. *guoris* „garnys; juodasis gužutis“, matyti iš šiaurės Vidžemės *guore* „tokia (didesnioji) laukinė antis“, kuris užrašytas tokiaime pasakyje: *guōre iet guōrīdamās*² (EH I 424; plg. ir ME I 692). Su tuo pačiu la. *guōrītiēs* (ret. *guōrīt*) „kraipytis, kreivotis, sukaliotis; raivytis, ražytis, staipytis; svirduliuoti, krypuoti (*guorīdamies iet* „staipalioti, virtuoti“); gaišti, delsti, dyluoti;

³⁷ M. Niedermann, Die Namen des Storches 76.

³⁸ J. Endzelīns, Latv. val. gram. 222t.

³⁹ J. Endzelīns, Latvijas PSR vietvārdi, I, 1 (A-J), Rīgā, 1956, 342; dėl ryšio su *guoris* „garnys“ dar plg. jo ZfslPh XI (1934) 142.

gūžčioti (pečiais), šinkytis, kasytis“ (ME I 692, EH I 424) yra susiję la. trm. *guoris* „kas krypuodamas vaikšto, staipalioja; drimba, tinginys“ (ME I 692), *guôra*² „kas rai-vosi, tinginys“ (ME I 692, EH I 424), (sen.) *guora* „gunga, kupra“ (ME I 692) ir kt. Kiti artimiausi giminaičiai turi šaknyje *ū* : *gūrât*, *gūrêt*, *gūruôt* (džn. sangr.) „dūlinti, kiūtinti, gūrinti; gunksoti, kumpsoti, dunksoti; gaišuoti, dyluoti“ (ME I 686, EH I 422), *gūris* „dilius, tinginys“ (ME I 686) ir t.t., rečiau – *-au*: *gaūris* „drimba, dykinėtojas, tinginys“ (ME I 611). Tos pat šeimos yra lie. *guorėlė* (tarmės pasakyme *Ta višta tai tokia guorėlė – gūrinėja, gūrinėja!* LKŽ III 739), *-guorėti* : *nuguorėti* „smarkiai nueiti, nubėgti“ ir *priguorėti* „daug prieiti, prisirinkti“ (LKŽ III 739), o taip pat *gurà* „plika kalva“ (LKŽ III 741), *gūras* „kauburys; kalno viršūnė“ (LKŽ III 741), *gurėnti* „eiti smulkiais žingsniais, pasikūbrinus“ (LKŽ III 743), *guriuoti* „eiti susilenkus, gūrinti“ (LKŽ III 752), *gurksoti* „sėdėti susitraukus; murksoti, kabėti pasipūtus“ (LKŽ III 754), *gurōnas* „kupstas, kešas, kalva; ne-didelis debesis, galvokas“ (LKŽ III 758); *gūra* (*gūras*) „žmogus, vaikščiojantis pagūromis; didelis linkerėjęs žmogus; griozdas“ (LKŽ III 741), *gūrėti* „kiurksoti, styrėti, rytėti“ (LKŽ III 744), *gūrinėti* „palengva, pasilenkus vaikščioti“ (LKŽ III 750), *gūrinti* „eiti palengva, susitraukus, susikūprinus; gūžinti“ (LKŽ III 751), *gūrỹs* „būrys, šuoris, banga“ (LKŽ III 752), *gūroti* „tūnoti“ (LKŽ III 758), *gūruoti* „gūrinti“ (LKŽ III 760); *gaūryti* „eiti“ (LKŽ III 170) ir kt. Šių lietuvių ir latvių žodžių, kaip ir tos pačios išplėstinės šaknies (ide.) **gōu-r-*, **gū-r-* **geu-r-* kitų kalbų atstovų, reikšmes jungia bendroji lenktumo bei susikūprinimo idėja⁴⁰.

Kaip jau buvo matyti iš ankstesnės apžvalgos, baltų kalbose įprasta garnio pavadinimus taikyti ir (juodajam) gužučiui, todėl galimas daiktas, kad la. *guoris* bus atsiradęs tik kaip garnio pavadinimas. Šiaipjau savo vidine forma bei motyvacija *guoris* gerai išreiškia abiejų paukščių būdingas ypatybes: lėtą, tarsi tingų šių ilgakojų stypinėjimą, gunklinimą, jų kuprotą išvaizdą bei įprotį gunksoti susigūžus⁴¹. Kad la. *guorīties* seniau neabejotinai tiko garnio (ir gužučio) eisenai nuskaiti, matyti iš šio žodžio reikšmės aiškinimo J. Langės žodyne (žodžio *Gohris* „garnys“ straipsnyje!) : *gohritees, mit langen faulen Schritten daher gehen, inde : sich mit langfamen Schritten zur Arbeit einfinden* II (1773) 119. Tad savo motyvacija la. *guoris* „garnys; juodasis! gužutis“ primena slavų garnio pavadinimą **čap(l)ja* (šalia ukr. *čanamu* „lėtai eiti, staipaliooti“, gal slov. *cápat'* „neatsargiai, iš aukšto

⁴⁰ Dėl tolimesnių giminaičių žr. E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 177tt. (s.v.v. *gūras*, *guřnas*), 140 (s.v. *gaūras*); J. Pokorny, Idg. etym. Wb. I 397t.

⁴¹ Plg. pasakymus: *Gyvolis sudžiūvęs ant ilgų kojų kaip genžė genžinė, t.y. vaikšto* J (LKŽ III 239); *Susitraukęs kaip gežė* J. Jabl. (LKŽ III 281); *Vaikis gūžinėja, t.y. vaikščioja kaip gužas* J (LKŽ III 769); *Gandras stypinėja pabaliu* (DLKŽ 769); *Garnỹs guņgija gūngt gūngt grýbšt* Snt (LKŽ III 732); *Guĩkso „starkas, šalta* Pn (LKŽ III 754).

ženkti, moklinti, mankasyti“, č. trm. *čapa* „koja“)⁴² ir lietuvių gandro pavadinimą *gužūtis*, *gūžas* (šalia *gūžinti* „eiti susilenkus, susikūprinus“, *gužinėti*, *gūžinėti* „vaikščioti susitraukus, slankioti“, *gūžtis* „trauktis į krūvą, riestis“)⁴³.

12. Lie. *žugara*. Vienintelis lie. *žugara* „garnys“ šaltinis – tai spėjamas pirmasis K. Sirvydo žodyno leidimas, kurio 16 lapo kitoje pusėje duota : *Cžápla / Ardea. garnis / žugara*. Vėlesniuose žinomuose leidimuose (III – V) to žodžio jau nebėra (plg.: *Cžáplá. Ardea. Garnis* SD³ 39, SD⁵ 34). Dabartinėse vakarų aukštaičių (išskyrus pačius šiaurinius) šnektose, tiesa, dar daug kur pasitaiko žodis *žùgara* (pastovaus kirčiavimo, ppr. bendrosios giminės), bet visur tiktai kaip pejoratyvinis asmens pavadinimas su gana įvairuojančia bei griežčiau neapibrėžta reikšme, pvz.: „stypla, karėzna, džiūsna, sulūžėlis“⁴⁴ (Plókščiai); „nugrubnagis, sugriuvėlis, kas vaikščiodamas už visko kliūva“ (Geļgaudiškis); „užuomarša, vėpla, netikėlis“ (Veliuonà); „stačiokas, kas nemandagios kalbos, keikūnas, rėksnys“ (Geistaraĩ; ta reikšme čia pasitaikantis ir *žùgaras*); „išsišokėlis, karštakošis“ (Valākībūdis); „išdykėlis, neklaužada, storžievis“ (Skiřsnemunė; Kybártuose ta reikšme esąs vartojamas *žiùgara*); „nevykėlis, netikėlis, biaurybė, pikčiurna (ppr. apie moterį)“ (Paežeriaĩ, Žvirgždáičiai, Višakio Rūdà)⁴⁵. Žodžio *žugara* reikšmės kitimas, kaip matyti, yra tos pat krypties, kaip ir žodžio *govaras*, tik dar labiau pažengęs į priekį.

⁴² Visai vieningos nuomonės dėl šio slavų žodžio kilmės nėra; be 5 išn. minėtos literatūros dar žr. O. Ferianc, Slov. názvosl. vtákov 89.

⁴³ A. Leskien, *Bildung der Nomina im Litauischen*, Leipzig, 1891, 192, 575; M. Niedermann, *Die Namen des Storches* 78–83. M. Nydermanas, pirmas plačiau argumentavęs šią etimologiją, atsižvelgdamas, matyt, visų pirma į žodžių *gūžtà* „lizdas“, *gūžėti* „šildytis (lizde) po paukščio sparnais“ ir pan. reikšmę, ne visai įtikinamai manė, kad gandrai buvęs pavadintas žodžiu *gužūtis* (*gūžas*) dėl savo vaikų auginimo lizde (bet juk tai būdinga daugumai paukščių!), skirtingai nuo vištų, ančių ir žašų, kurių jaunikliai vos išskilę palieka lizdą (op. cit. 81). Dar nepakankamai teisingai M. Nydermanas įsivaizdavo ir tolimesnę žodžių *gūžti(s)*, *gūžỹs* ir t.t. etimologiją; galvodamas, kad jų ū atsiradęs vietoj un, žodžio *gužūtis* (*gūžas*) šaknies u trumpumą jis buvo priverstas aiškinti (pagal F. Zolmzeną) polonizmu *gūzas*, *guzúoti* ir kt. įtaka. Iš tiesų šalia au (plg. *gaūžtis* „kūprintis, įtraukti kaklą, tūptis“, *gaužūs-i* „susikūprinęs“, *gaužōlas* „galvokas“ – dėl reikšmės žr. minėtą *gurōnas* – ir kt.) ir ū (plg. *gūžỹs* ir kt.) čia u yra visiškai dėsningas (plg. *gužūtė* „gaudomos vištos maloninis pavadinimas“, *gūžas* „paukščio gurklis“, *gužėti* „visu būriu skubiai, netvarkingai eiti, vykti“, *gūžulas*, *gužulỹs* „gubulas, gniūžtė“ ir kt.), o rytų žem. *gunžis*, *gunžė* ir kt. turi un, naujai tarmėje atsiradusį vietoj ū (žr. K. Būga, RR II 353t., kur drauge pateikta daugiau to reiškinių pavyzdžių). Turint tai galvoje, lie. *gūžti(s)*, *gūžỹs* ir kitus tos šeimos žodžius reikėtų, rodos, griežčiau skirti nuo gr. γόγγρος „medžio gumbas, antauga, γογγύλος „apskritas“ ir kt. (ide. *gong-, *geng-), o taip pat nuo lie. *gañgaruoti* ir kt., negu tai padaryta, sakysim, kad ir E. Frenkelio žodyne (žr. E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 179 s.v. *gūžti*, 134 s.v. *gañgaruoti*).

⁴⁴ Dėl reikšmės plg. LKŽ III 239 s.v. *gėnzė*: *Genžė yra liesas paukštis ant ilgų kojų J. Žentas sudžiuvęs kaip genžė J. Liesas kaip genžė* Mc.

⁴⁵ Didesnė dalis reikšmių ir vietų nurodymų – iš LKŽ kartotekos, likusioji – iš Vilniaus universiteto studentų lituanistų. Dar plg.: *zùgara*, *swawolnik*. *Kurs jodosi po sūlus, stalus, visur siaučia tas ira zugara, v. svavalninkas* J (rankr.).

Lie. *žugara* „garnys“ savo kilme yra sudurtinis žodis, kurio pirmasis sandas yra iš lie. *žuvīs, -iēs* (trm. ir *žiuvis, žùvė, živīs, živė*) = la. *zivs, -s* (trm. ir *zive, zuvs, zuve*)⁴⁶, o antrasis – iš lie. *gér̃ti* = la. *dzeft̃*. Etimologinė reikšmė – „žuvų rijikas“⁴⁷, *žuv-ėda*“ (žr. 1 išn., kur spėjama, kad panašios etimologijos galėtų būti ir lie. *garnỹs*, la. *gārnīs*). Tos pat kilmės *žu-* dar turi kitas sudurtinis žodis – lie. *žubérklas* „žuvų duriamasis įrankis žuvaujant“⁴⁸. Dėl *-u-* plg. lie. (sen.) *žukmistras* „(v.) Fischmeister“, *žuksparnis* „(v.) Fischaar“ (pastarasis ne visai tikras, atstatomas tik iš J. Bretkūno biblijos rankraščio – *Schũksparnis* 5 Moz 14, 12), pr. *suckis* (dg. gl. *suckans*) „žuvis“; lie. *žuklė* „žvejyba“ (šalia *žũklė* „t.p.“: *žũti* „žvejoti“), *žukláuti* „žvejoti“ ir kt., o taip pat gal la. *zũtis* „ungurys“⁴⁹. Be to, *žu-* galėtų būti atsiradęs iš *žuv-*, plg. *gý(v)nagis, gý(v)plaukis, gý(v)ragis, gy(v)sakiaĩ*. Antrasis sandas *-gara* formos atžvilgiu visai dėsningai santykiauja su *gér̃ti*, plg. *aki-vara* : *vér̃ti(s)*, *aki-žara* : *žer̃ti*, *kiř(m)-varpa* : *ver̃pti*, *lin-marka* : *meřkti*, *pajót-žarga* : *žer̃gti*. Reikšmę „ryti, esti“ rodo šie giminaičiai, kartu turintys to paties balsių kaitos laipsnio šaknį (1 išn. minėti pavyzdžiai nebekartojami) : lie. (rytų auk.) *prā-garas* „rijūnas, édrūnas“, la. (auk.; iš lie.?) *pra-gars* „besotis“, s.i. *aja-garā-* „ožkas ryjantysis, smauglys, boa“, av. *aspō-gar-* „žirgus ryjantis“, gr. *δημο-βόρος* „liaudies turta ryjantis“, *βορός* „rajus, édrus“, lo. *carni-vorus* „mėsėdis“, *voro, -āre* „(pra)ryti, esti“⁵⁰. Pats lie. *gér̃ti* įvairiose tarmėse pažįstamas reikšme „lesti“ – jis paprastai vartojamas, kalbant apie laukinių paukščių javų ar uogų lesimą, rijimą (žr. LKŽ III 264 – 268 s.v.v. *gér̃ti* 11, *apgér̃ti* 9, *išgér̃ti* 4, *pagér̃ti* 6, *prigér̃ti* 7, *sugér̃ti* 9).

Lie. *žugara* „garnys“ yra nukeliavęs ir į latvių kalbą, tačiau ten jis pažįstamas tiktai „gužučio“ reikšme. Vienoki ar kitoki jo variantai jau randami pačiuose senuosiuose latvių leksikografijos darbuose, plg. G. Mancelio (1638 m.) *Storch / Schugguris / Schubburis / contractè, Schuggurs* Phras. Let. (A. Giunterio leid. 279), G. Elgerio (1683 m.) *Bočian naski. Ciconia. Zubburs / Zubburis. Zuggurs. Zugguris...* 19, J. Langijaus (1685 m.) *Schugguris (Schubburis), cotractè Schuggurs, ein Storch...* 124 (E. Blesės leid. 245; aiškiai paimta iš G. Mancelio), „L. Depkino“ (1705 m.) *Der Storch... Tas Schugguris...* (skyriuje „Von den Vögeln“), K. Elverso (1748 m.) *storch... schubburis, schugguris...* 242, J. Langės (1772 m.) *Storch der, tas schiguris* I 500 (plg. ir J. B. Fišerio knygos II leid. *Schiguris* 194; iš J. Langės žodyno II d. J. Endzelynas dar nurodo *žūguris* ME IV 835); G. F. Stenderis 1761 m.

⁴⁶ Baltų **žūs* (ME IV 730); plačiai dėl šio žodžio, turinčio giminaičių tik dalyje kitų indoeuropiečių kalbų (plg. gr. *ἰχθυΐς*, arm. *jukn* „t.p.“ – pastarąjį bene pirmasis ėmė sieti A. Fikas, žr. KZ XXII (1874) 383t.), rašo E. Frenkelis savo knygoje *Die baltischen Sprachen*, Heidelberg, 1950, 41t.

⁴⁷ Plg. la. *zivrija (zivrijis)* „toks paukštis“ (ME IV 729).

⁴⁸ Žr. J. Endzelyno spėjimą dėl šio žodžio etimologijos ME IV 827.

⁴⁹ Dėl pastarojo žodžio kilmės žr. J. Endzelin, BB XXVI (1903) 190.

⁵⁰ E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 148t.; J. Pokorny, Idg. etym. Wb. I 474t.

kartoja K. Elverso lytis (131), o 1789 m., be jų (I 565 t., II 252), dar prideda iš J. Langès paimtą *schigguris* (I 566, II 244; iš pateikimo skliausteliuose ir su šaltinių nuorodomis matyti, kad jam pačiam tos visos trys lytys buvo nežinomos ir kad jis abejojo – de ja, kaip ir ne vienu kitu atveju, visai be reikalo⁵¹ – dėl jų tikrumo). Be lyčių *žugur(i)s* (*žūguris*), *žigur(i)s* (*žīgurs* ME IV 813), *žubur(i)s* (G. Elgerio 3-, matyt, taip pat reikia skaityti ž-, ne z-, plg. ME IV 749 s.v.v. *zubur(i)s*, *zugur(i)s*), žinomų beveik vien tiktai iš ankstesnių žodynų, dar egzistuoja ta pačia reikšme gyvosios kalbos lytys *žugure* (ME IV 829) ir (ret.) *žubure* (EH II 821), paplitusios aukštaičių vidurio šnektose. J. Endzelynas (ME IV 829) teisingai paaiškina *žugur-* asimiliacija iš *žugar-* (plg. la. *jūrmala* ir trm. *jūrmule*, *lupata* ir trm. *luputa*, trm. *mugara* ir ltr. *mugura*, ir pan.⁵²), o *žigur-* – disimiliacija iš *žugur-* (plg. la. *kumuoss* > trm. *kimūss*, *pupurs* > trm. *pypurs* ir pan.⁵³). Jo nuomone, panašiai gal aiškintinas ir *žubur-*, kurio antrasis sandas galįs būti giminiškas su lo. *ferire* „smeigti, durti“ ir kt. Vadinasi, galima manyti šalia lie. *žugara* buvus dar kitą panašiai sudarytą garnio pavadinimą – lie. **žubara* (iš latviškųjų lyčių atrodytų, kad abu šie pavadinimai lietuvių kalboje galėjo būti ir *ia* bei *é* kamienų). Pasitvirtinus J. Endzelyno spėjimui dėl la. *žugure* (ir kt.) „gužutis“ kilmės, nebeatrodo per drąsus ir jo užsimintas la. *žubur-(i)s,-e* „t.p.“ aiškinimas bei iš tokio aiškinimo einantis lie. **žubar-a* (-is, -ys, -é?) „garnys“ rekonstravimas, nors pastarojo pavadinimo pėdsakų pačioje lietuvių kalboje kol kas neaptikta.

13. La. *klijāns*. Iš J. Endzelyno priedašo K. Miülenbacho žodyne matyti, kad „garnio“ reikšme la. *klijāns* vartojamas pietų Kurše (Nīgranda). Šiaip tuo žodžiu (bei jo variantais *klījāns*, *klījans*) dažniau vadinamas (ir dab. literat. kalboje) vakarinis sūopis, arba klýkis, klyklýs, klykuólis (*Buteo buteo* L.); be to, jis dar žinomas kaip mažojo erelio rėksnio (*Aquila pomarina* Brehm), „vanagų rūšies“ ir volungės pavadinimas (ME II 226, 230). Trumpesniu (be priesagos *-āns*) tos pat šaknies žodžiu *klija* (*klīja*) vadinamas peslys, arba kirlýs (*Milvus*), dirvinis sėjikas (*Pluvialis apricarius* L.), jauniklis vanagas, pora kirų rūšių ir dar kažkoks prieš lietų klykiantis paukštis (ME II 226, EH I 617). Visų tų paukščių, šiaip jau kartais labai skirtingų, bendras bruožas, leidęs juos pavadinti tuo pačiu ar bent panašiu žodžiu, yra, rodos, tik vienas – tai jų riksmas, klykiamas balsas (ši bruožą dažnai iškelia ir

⁵¹ Plg. D. Zemzare, *Latviešu vārdnīcas*, Rīgā, 1961, 178.

⁵² J. Endzelīns, *Latv. val. gram.* 75t.

⁵³ J. Endzelīns, *Latv. val. gram.* 52.

⁵⁴ J. Endzelyną kartu galima laikyti aukščiau išdėstytos lie. *žugara* „garnys“ etimologijos autoriumi, nors jam tas žodis ir nebuvo žinomas. Dėl pastarosios priežasties J. Endzelynas la. *žugure* „gužutis“ aiškinimą pateikė tiktai kaip hipotezę, susijusią su daugeliu „jeigu“: „Falls entlehnt aus dem Li. ... und falls urspr. den Reiher bezeichnend... und falls mit *žugur-*... aus **žugar-*, zu li. *žuvīs* „Fisch“ und zur Wurzel von le. *dzeřt*...“ (ME IV 829). Dabar, žinant K. Sirvydo *žugara* „garnys“, tos abejonės pašalintos, ir buvusią hipotezę jau galima drąsiai formuluoti be visų tų „jeigu“ bei sykiu skirti prie labiausiai patikimų baltų etimologijų.

kiti minėtų paukščių pavadinimai baltų kalbose). Vadinasi, beveik nėra abejonės, kad la. *klijāns* (*klijāns*) ir *klija* (*klija*) turi būti skiriami prie onomatopėjinių paukščių pavadinimų. Sunkiau pasakyti, kurie paukščiai turi jiems specialiai sudarytus pavadinimus, o kurie – skolintus iš kitų paukščių. La. *klijāns* „garnys“, pavyzdžiui, galėtų būti savarankiškas vedinys, tačiau bene dar paprasčiau įsivaizduoti, kad tai naujai pritaikytas senas žodis (paukščio pavadinimas), žmonių beprisimintą tiktai miglota „(kažkokio) klykiančio, rėkiančio paukščio“ reikšme.

Dėl la. *klija* (*klija*), *klijāns* (*klijāns*) šaknies plg. lie. *kly* – interj. (klykiamam paukščio balsui žymėti), o taip pat (su gomuriniu determinatyvu) *klỹkti* „rėkti, spiegti; krykti, ūkti (apie paukščius)“, *su-klĩkti* „surikti, suspigti; sukrykti, suūkti (apie paukščius)“, *su-klĩgti* „t.p.“, *kleĩgoti* „šūkauti, rėkauti“, la. *kliekt* „garsiai rėkti“, *klidzēt* „klykti“, *kliegt* „garsiai rėkti, šaukti, klykti“, *klaigāt* „rėkauti, šūkauti, klykauti“ ir kt. Darybiškai la. *klija* (*klija*), *klijāns* (*klijāns*) yra galimi tiek iš veiksmažodžio (be gomurinio determinatyvo), tiek, rodos, tiesiai iš garsų mėgdžiojamosios interjekcijos. Panašios darybos onomatopėjinių paukščių pavadinimų latvių kalboje yra ne vienas, plg. *gāga* „žąsis“ ir *gāgāns* „žąsi(na)s; gaidys; gužutis; kalakutas“ (: *gāgāt* „gagėti, girgsėti“), *klicans* (sen. rš., balseių kiekybė nežinoma) „tokia kirų rūšis“ (: **klicēt* ME II 226 ?), *klūite*, *klūits* „didžioji kuolinga, žiurlys“ ir *klūitans* (-a- kiekybė neaiški) „t.p.“ (: *klūitēt* „klykti“), *kikāns* „perkūno oželis (?)“ (: interj. *kiku*), *kiřlis* (*kīrlis*) „(erelis) žuvininkas“ ir *kiřlāns* „t.p.“, *stikāns* „perkūno oželis (ar stulgys, dubeltas?)“ (jei iš interj. *stika*, žyminčios perkūno oželio balsa).

14. La. *žūris*. ME IV 838 duotas iš vienos latvių aukštaičių pietvakarių šnekotos (Viskāļi) užrašytas *žūris*, kaip matyti iš paties užrašytojo paaiškinimo „purva putns, zivju kārnis“ (redaktoriaus cituojamo vietoj žodyne įprasto vokiško vertimo) antrosios dalies, taip pat turėtų būti liečiamas kartu su kitais baltų kalbų pilkojo garnio pavadinimais. Tiesa, šiek tiek abejonių dėl tikrosios reikšmės galėtų kelti pirmoji paaiškinimo dalis („purva putns“), nes garnys, būdamas žuvininkas, yra ne tiek balų, kiek ežerų, upių ir marių pakraščių paukštis. Galimas daiktas, kad tokiam paaiškinimui savotiškos įtakos bus turėjusi liaudies etimologija – galvojimas, kad šis pavadinimas susijęs su la. trm. *žūris*, turinčiu, be kitų, reikšmę „klanas, bala“. Iš tiesų la. trm. *žūris* „garnys“ savo kilme vargu ar turi ką nors bendra su la. trm. *žūris* „klanas; toks (vandeniu atskiestas) valgis (varškė, kanapienė); kas apsilaistęs, peršlapęs, žliuginas; kas daug geria, plempia, girtuoklis (ir kt.)“, *žūra* „paplavos, drumzlinas vanduo; kokia nors tyrė, kisielius; ilgas arba smarkus lietus (ir kt.)“, *žūrēt* „pilti, laistyti (daug, be reikalo); ilgai ar smarkiai lyti (ir kt.)“ bei kitais jiems artimais žodžiais⁵⁵. Žodžiu *žūris* garnys veikiausiai bus pavadintas, kaip tai labiau-

⁵⁵ Tolesnė jų etimologija ne visai aiški, žr. J. Endzelyno pastabas ME IV 837 ir 793; tačiau plg. ir lie. *žiūrė* „(avižinis) kisielius“, kildinamą iš slavų kalbų (E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 1316).

siai įprasta baltų kalboms, pagal jo žvarbų balsą. Jam artimiausi paukščių onomato-
pėjiniai pavadinimai yra lie. *žiūras* „(didysis) apuokas“ (iš kitų balso ypatybę aki-
vaizdžiai iškeliančių sinonimų plg. *baublŷs*, *ývas*, *ūkas*)⁵⁶, *žiurlŷs* „didžioji kuolinga“
(kad paukštis pavadintas pagal balsą, rodo sinonimai *klykis* : *klŷkti* „rėkti, krykti“
ir ypač visai artimos sandaros *kiurklŷs* : *kiurŷkti* „tešiamai kurkti kiur, kiur, parp-
ti“)⁵⁷ ir *žiūrė* (Bagótšilis, Bařtininkai; pastarojoje vietoje ir *žiūrė?*), *žiuriūkė* (Bařti-
ninkai, Krókialaukis) „(mal.) žąsis, žąselė“⁵⁸ (šis naminių žąsų šaukiamasis pava-
dinimas pirmiausia susijęs su tų paukščių šaukiamąja bei varomąja interjeksija
žiūr — Geistaraĩ ir kt.). Iš pačios latvių kalbos čia dar tikėtų minėti trm. *žūrēt* „kauk-
ti (apie vėją)“ (ME IV 837)⁵⁹ bei *žurēt* „t.p. (?)“⁶⁰ (EH II 822).

15. Lie. *čėpl(i)a*, *čəplė*. Skolintinių garnio pavadinimų baltų kalbose nėra
daug. Gerai žinomas iš tiesų yra tik vienas — tai lie. trm. *čėplia* (Kāpčiamiestis, Liš-
kiavà — LKŽ II 46t.; Nedzĩngė, Nemunáitis), *čėpla* (Rudaminà — LKŽ II 46;
Lazdĩjai, Liudvināvas); iš A. Lalio anglų kalbos žodyno dar nurodoma lytis *čəplė*
(LKŽ II 36). Šio slavizmo, kiek dažniau pasitaikančio tiktai Lietuvos pietuose, šal-
tiniu dėl geografijos gal reikėtų laikyti le. *czapla* „garnys“⁶¹, nors fonetiškai lygiai
gerai jį galima kildinti ir iš br. *чəпля*. Senesnieji lietuvių raštai šio skolinio
nepažįsta.

⁵⁶ Lytis *zuras* vargu ar patikima (*Žiras* M II 504 tikriausiai reikia skaityti *žiūras*), to-
dėl atmestinas A. Leskyno spėjimas (A. Leskien, *Bildung der Nomina* 193), kad *žiūras* galis būti
dėl liaudies etimologijos (siejimo su *žiūrėti*) perdirbtas skolinys; toliau dėl šio žodžio etimologi-
jos žr. E. Fraenkel, *Lit. etym. Wb.* 1315t.

⁵⁷ Lie. *žiurlŷs* „didžioji kuolinga“ iki šiol kalbininkų, rodos, niekur nėra aiškintas, tačiau visai
priimtina yra tai, ką dėl šio pavadinimo rašo ornitologas T. Ivanauskas: „Ispūdį daro ir jos [kuo-
lingos] balsas. Dažniausiai tai storas dviejų tonų švilpimas, girdimas daugiau kaip už kilometro,
kurį nesunku pamėgdžioti švilpiant, tik ne taip garsiai, kaip kad paukštis švilpia, bet išreikšti jį
žodžiu labai sunku. Gal geriausiai išreiškia šį balsą skiemenys „kūr-li“, kur „ū“ turi būti tariamas
ilgai, o „i“ trumpai; greičiausiai iš to garso bus kilęs dzūkuose vartojamas šio paukščio vardas *žiur-
lys*“ (T. Ivanauskas, *Liet. paukš.* I² 252).

⁵⁸ Šalimais pažįstama ir „medinių klumpių“ reikšmė; šia reikšme vartojama: *žiūrės* (Kapsū-
kas), *žiuriūkės* (Išlaužas), *žiuriūtės* (Gudšliai, Šunskai) ir pan; tolimesni yra *žiūtė* „(mal.) žąsis“ (Jūr-
barkas, Lioliai): „medinė klumpė“ (Smaliniškai) ir kt. Toks metaforiškas vartojimas remiasi, ma-
tyt, klumpių formos panašumu į paukščio liemenį; dėl reikšmės dar plg. *putūtė* „vištelė“ (Jūrbar-
kas): *putūtės* „medinės klumpės“ (Skiřsnemunė) ir pan. (visi vietų nurodymai paimti iš LKŽ kar-
totekos).

⁵⁹ Žinoma, jeigu šis nėra, kaip kad spėja J. Endzelynas (EH II 823), kartu su *žūrēt* „barti(?)“
kilęs iš r. *журить* „barti, uiti“.

⁶⁰ Reikšmė žodyne nepaaiškinta (jos vietoj įrašyta „?“), tačiau ji apytikriai numaniama iš
duoto sakinio *vėjš gar pakšiem, pa šķirbām un caurumiem tā ir žurē*.

⁶¹ Ta proga galima priminti, kad iš vakarų slavų yra ir vok. trm. *Tschappel*, *Schappala* „gar-
nys“; dar ankstesniu skolininiu (teisingiau — slavų kalbų reliktu) kai kas linkęs laikyti vok. trm.
Zappe „toks vandens paukštis, Fulica atra“ (H. H. Bielfeldt, „Славянска филология“, III, София,
1963, 160).

16. La. (sen. rš.) *spebers*. 1683 m. Vilniuje išspausdintame G. Elgerio lenkų-lotynų-latvių kalbų žodyne duota: *Czáplá Ardea. Spebers* 48. Iš jokio kito šaltinio la. *spebers* nežinomas, todėl neaišku, ar tai tikras XVII a. latvių kalbos žodis ir ar jo forma nėra atsitiktinai iškreipta, o reikšmė „garnys“ – atsiradusi dėl žodyno autoriaus individualaus paukščių pavadinimų painiojimo. Tad la. *spebers* kilmės aiškinimas tegali būti tik apytikris. Veikiausiai šį žodį reikia laikyti germanizmu, atsiradusiu iš vok. *Sperber* „paukštvanagis (*Accipiter nisus* L.)“. Pirmojo *r* išnykimas lengvai paaiškinamas disimiliacija⁶². Sunkiau yra su reikšme, tačiau reikia atminti, kad skolinimo metu lengviau galimi ryškesni reikšmės pakitimai. Be to, čia galėjo kiek papainioti ir žodyno autorius – religijos reikalams didelis tikslumas šioje srityje, kaip jau buvo matyti iš anksčiau pateiktų biblijos vertimo pavyzdžių, nebuvo reikalingas. Visos liuterių biblijos vertimas latviškai pasirodė, tiesa, vėliau ir negalėjo turėti įtakos G. Elgeriui (be to, dar katalikui), tačiau, kad būtų lengviau įsivaizduoti, kaip kartais reikšmės atstumas tarp „paukštvanagio“ ir „garnio“ gali bemaž visai išnykti, pravartu atminti, jog toje biblijoje nuo pat pirmojo leidimo iki pat šiol vok. *Sperber* atitinka la. *vēja vanags*, o vok. *Reiher*, kaip jau sakyta, – la. *kalnu vanags*.

REIHERNAMEN IN DEN BALTISCHEN SPRACHEN

Zusammenfassung

Aus unserer Übersicht der Reihernamen ist zu folgern, daß der Fischreiher (*Ardea cinerea* L.) in den baltischen Sprachen größtenteils nach seinem rauhen, durchdringenden Schrei benannt worden ist. Benennungen dieser Art sind folgende: preuß. *geeyse*, lit. *gėnšė* (*gėšė*, *gemšė?*), *gėnžė* (*gėžė*), *gėršė*, *govaras* (vgl. *govė*, *gauti* „heulen“, asl. *govorč* „Lärm“ usw.), lett. *dzėse*, *dzėstre*, *dzėzis*, *klijāns*, *žūris* (vgl. *žūrēt*, *žurēt* „heulen“, lit. *žiūras* „Uhu“, *žiurlīs* „großer Brachvogel“ usw.) und vielleicht (nach der traditionellen Etymologie) lit. *garnỹs*, lett. *gārnis* (*kārnis*).

Manche Benennungen hat der Reiher nach seiner Nahrung (Fische) oder nach seiner Ernährungsweise (das Verschlingen der Fische) erhalten, z.B.: lit. *žuvėčia*, *žuvėdra* (die letzte Benennung ist weit verbreitet für die Möwe, wobei diese Bedeutung die ältere ist), *žugara* (eig. „einer, der Fische verschlingt, Fischfresser“), vielleicht auch lit. *garnỹs*, lett. *gārnis* (wenn diese Benennung mit. lit. *gėrti*, lett. *dzert* „trinken“, früher sicher auch „(ver)schlingen“, zusammenhängt).

Andere Benennungen sind mit der Art, wie der Reiher mit S-förmig gebogenem und eingezogenem Hals steht sowie fliegt (a) oder wie er langsam (in gebückter Haltung) und mit langen Schritten geht (b), verbunden: a) lit. *kumpakāklis*, *didžiaguīklis*, b) lett. *guoris* (vgl. „*gohritees*, mit langen faulen Schritten daher gehen“ – J. Langes Lexicon, lit. *guorėlė* „ein Huhn, das immer langsam und gebückt geht“, *gūrinti* „langsam, gebückt gehen“ usw.).

Lit. *vānagas*, lett. *kalnu vanags* „Reiher“ stammt aus der Bibelsprache, in der durch den gut bekannten Habichtnamen die Reiherbenennung ersetzt worden ist. Lit. dial. *čėpl(i)a* (*čėplė*) ist ein slawisches Lehnwort (< poln. *czapla* oder wruss. *чáпля*), während lett. (nur in Dictionarium von G. Elger belegt) *spebers* eine Entlehnung aus dem Deutschen (< d. *Sperber*) ist.

⁶² J. Endzelynas yra pastebėjęs, kad „latvių kalba nepakenčia dviejų *r* viename žodyje, išskyrus sudurtinius“ (J. Endzelīns, Latv. val. gram. 230, kur pateikta ir pavyzdžių).